

ילדים ומתבגרים במצבי סיכון בישראל

כרך ב: קולם של בני הנוער
וסוגיות מעולמם של עובדים
בשדה החינוכי-טיפולי

עורכים: עמנואל גרופר ושלמה רומי

Children and Adolescents at Risk in Israel
Vol. II: The Voice of Young People and Issues Faced by
Child and Youth Care Workers

Editors: *Emmanuel Gruper, Shlomo Romi*

עורכים:

פרופ' עמנואל גרופר, הקריה האקדמית אונו והמכללה האקדמית בית ברל
פרופ' שלמה רומי, אוניברסיטת בר-אילן והמכללה האקדמית בית ברל

סיוע בעריכה:

ד"ר מירב סלקובסקי, אוניברסיטת בר-אילן, סמינר הקיבוצים - המכללה לחינוך,
לטכנולוגיה ולאמנויות; המכללה האקדמית לחינוך גורדון חיפה

הוצאת הספרים של מכון מופ"ת:

עורכת ראשית: ד"ר יהודית שטיימן

עורכת אקדמית: ד"ר אריאלה גדרון

עורך טקסט ולשון: שמוליק אבידר

עורכת לשון אחראית: מירב כהן-דר

עורכים גרפיים: סטודיו מופ"ת, רוני צפרייר

עיצוב העטיפה: מאיה זמר-סומבול

מסת"ב: 978-965-530-101-4

© כל הזכויות שמורות למכון מופ"ת, תשע"ה/2015
טל' 03-6901406 <http://www.mofet.macam.ac.il>

דפוס: תירוש הוצאה לאור

**הספר מוקדש לנשותינו היקרות, מרים גרופר ותמי רומי,
המהוות עבורנו מקור להשראה ולתמיכה מתמשכת.**

תודות

תודתנו לכותבים על שתרמו מעבודותיהם לספר זה; כולם עוסקים בתחום של ילדים ומתבגרים במצבי סיכון - חלקם כחוקרים ומרצים באוניברסיטאות ובמכללות, אחרים כאנשי מקצוע העובדים בשדה. הנושאים שנכתבו בהנחיית עורכי הספר משקפים את ייחודיותו ואת רבגוניותו של התחום.

תודה מיוחדת לאנשי הוצאת הספרים של מכון מופ"ת על שאפשרו את הוצאתו לאור של הספר וליוו אותנו ברגישות, בקפדנות ובתבונה רבה. ברצוננו להודות לד"ר יהודית שטיימן, ראש הוצאת הספרים והעורכת הראשית; לד"ר אריאלה גדרון, העורכת האקדמית המלווה; לשמוליק אביר, העורך הלשוני; למירב כהן-דר, עורכת לשון אחראית; לרוני צפרי, העורך הגרפי; למאיה זמר-סמבול, מעצבת העטיפה לספר; ולחני שושתרי, רכזת הוצאת הספרים. תודה רבה גם לקורא המומחה על הערותיו הטובות והחשובות שתרמו להשבחת התכנים של כרך זה.

תודה מיוחדת לפרופ' ישראל ריץ', יושב ראש הוועד המנהל של המכון לחינוך ולמחקר קהילתי בבית הספר לחינוך שבאוניברסיטת בר-אילן. תמיכתו הרבה ואמונתו בחשיבותו של הספר סייעו מאוד להשלמתו של פרויקט יומרני זה. תודה גדולה לד"ר מירב סלקובסקי, אשר קיבלה על עצמה את מלאכת ריכוז עבודת המערכת בספר זה על שני כרכיו. פעילותה תרמה רבות להבאתו של פרויקט מורכב זה לידי סיום מוצלח. תוך כדי כך השלימה מירב את עבודת הדוקטור שלה.

תודה רבה גם לאיילת קהלני מבית הספר לחינוך שבאוניברסיטת בר-אילן; ולאניטה תמרי אשר סייעה בייעוץ לשוני בשפה האנגלית.

עמנואל גרופר ושלמה רומי

תוכן העניינים

כרך ב: קולם של בני הנוער וסוגיות מעולמם של עובדים בשדה החינוכי-טיפולי

מבוא / עמנואל גרופר, שלמה רומי, מירב סלקובסקי 7

שער רביעי: בעיני המתבונן: תיאור מנקודת מבטם של מתבגרים במצבי סיכון ומצוקה

"פליטים בעל כורחם": מעברים, אי-שייכות, כאב ואובדן בחייהם של בוגרי השמות
חוץ-ביתיות / ענת פסטה-שוברט 17

תרומת הקשר עם ההורים להסתגלותם של ילדים במוסדות קלט חירום /
יעקב ב' יבלון..... 40

דפוסי חיפוש עזרה של נוער במצבי סיכון לפי המודל 'איום על הערך העצמי' /
זאב קאים 59

בעיני המתבונן: הערכת כשירות חברתית של ילדים בסיכון בעיני הילדים עצמם,
צוותי בתי הספר, צוותי המועדוניות וחונכים אישיים / גילה זלכה..... 85

דפוסי שימוש של בני נוער בסיכון בתקשורת מתווכת מחשב (CMC) לצורך תמיכה
חברתית בין-אישית / דוד פסיג 114

שער חמישי: דרכי התערבות בעבודה חינוכית-טיפולית עם מתבגרים במצבי סיכון ויחסי גומלין עם שותפי תפקיד

עבודה קבוצתית עם הורים יוצאי חבר העמים: מניעה של התנהגויות סיכון בקרב
מתבגרים שהם בני הדור השני לעלייה / ליאת יכניץ'..... 145

השפעת התכנית "מורשת יהדות אתיופיה" על זהות תרבותית, עמדות תרבות והסתגלות
לימודית וחברתית בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה בחינוך הפנימייתי /
בליינש יצחק-מקונן, אביגיל ינון..... 163

תרומתן של הגישה האקזיסטנציאליסטית ושל הגישה האינטרסובייקטיבית להגדרת
ההתערבות החינוכית-טיפולית / חנה חימי 193

דמיון ביצירה: שילוב דמיון מודרך בטיפול באמנות עבור בני נוער במצבי סיכון /
דליה מאיר..... 213

	משחקי תפקידים במשפחה: צוהר להבנת מצוקתם של מתבגרים /
233	נורית לוי
	שילוב הקודר הבלתי-פורמלי בסביבה טיפולית: טריאלוג -
	מודל להתערבות חינוכית-טיפולית עבור מתבגרים במצבי סיכון /
260	שלי נתן, מירב סלקובסקי
	התערבויות חינוכיות בגיל הרך: סוגיות שעלו בתהליך הערכתה של תכנית
	לקידום התפתחות והישגים של פעוטות בסיכון / אירית מירו-יפה,
291	טליה קונסטנטין

שער שישי: סוגיות בהכשרה, בזהות ובתפקוד של העובדים בשדה החינוכי-טיפולי

	סוגיית ההכשרה לתפקיד של עובדים חינוכיים-טיפוליים /
329	עמנואל גרופר, שלמה רומי
	רב-שיח בין מומחים ונציגי שירותים המפעילים תכניות הכשרה לעובדים עם בני נוער
351	במצבי סיכון / עמנואל גרופר, שלמה רומי, מירב סלקובסקי
372	זהות מקצועית של עובדים חינוכיים-טיפוליים / מירב סלקובסקי
	הקשר בין זהות אתנית-תרבותית לבין אופן תפיסת התפקיד בקרב עובדים עם נוער
391	במצבי סיכון / שמחה גתהון
	תפיסת המסוגלות העצמית ותחושת הסיפוק המקצועי בקרב עובדי קידום נוער /
415	רויטל סלע-שיוביץ
	תגובות קוגניטיביות והתנהגותיות של מורים ערבים לתלמידים במצוקה ובמשבר /
436	סאמי מחאג'נה, אברהם מחאג'נה
	נערות כמנטוריות - בין הוויה לבין עיסוק: זהות, תפקיד ומעגלי תרומה /
461	אביטל קאי-צדוק, מרים גולן, טלי מאור
	דברי סיכום: מסתכלים לאחור ובוחרים את ההווה כדי לבנות עתיד טוב יותר /
491	שלמה רומי, עמנואל גרופר, מירב סלקובסקי
498	על הכותבים
I	Abstract
X	Table of Contents

מבוא

עמנואל גרופר, שלמה רומי, מירב סלקובסקי

הספר שבידיכם הוא חלקו השני של יצירה מקפת, אשר חולקה לשני כרכים מטעמים טכניים בלבד. מטרתם של שני כרכי הספר היא להציג תיאור שיטתי ועדכני של נושאים שעניינם ילדים ובני נוער במצבי סיכון בישראל. עם יציאתנו להרפתקה מאתגרת זו רצינו לאפשר לחוקרים, למרצים ולסטודנטים, כמו גם לאנשי מקצוע הפעילים בשדה ולכל המתעניינים בנושא, לקבל לידיהם אוסף סדור של מאמרים מחקריים אשר עוסקים בסוגיות שעניינן בני נוער במצבי סיכון ממגוון היבטים. מטרה נוספת הייתה להציג את המחקרים העדכניים ביותר שנערכו בישראל בשנים האחרונות בנושאים אלה. הכרך השני נחלק לשלושה שערים, ובאלה יש ביטוי לקולם של בני הנוער ולסוגיות מעולמם המקצועי של העובדים בשדה החינוכי-טיפולי.

שני העורכים הראשיים של הספר, כמו גם רכזת המערכת אשר סייעה בעריכת המאמרים, השכילו במהלך הקריירה המקצועית שלהם לשלב בין עבודה בשדה - יסוד המקנה היכרות בלתי-אמצעית עם בני הנוער שהם נשוא התחום המיוחד הזה - לבין עבודת מחקר והוראה באקדמיה. ההתנסויות בעבודה עם בני נוער הנמצאים במצבי סיכון הן משאב רב-ערך אשר מעניק לעבודתנו האקדמית ממד נוסף וייחודי.

השלב הראשון בעבודה היה הגדרת שערי הספר. תהליך הגדרת השערים אפשר לנו למקד את העקרונות הייחודיים אשר מאפיינים את התחום של עבודה עם ילדים ומתבגרים במצבי סיכון ומצוקה. יכולתנו לעשות זאת רק לאחר שנים רבות של עשייה ומחקר מדגימה את השלב ההתפתחותי שהתחום המקצועי הזה נמצא בו. כבר בתחילת העבודה הגדרנו את כל ששת השערים של הספר. בשל היקפו הרב של החומר שהצטבר, החלטנו לחלק את הספר לשני כרכים - שלושה שערים בכרך הראשון ושלושה שערים נוספים בכרך השני שבידיכם. לפני שנסקור את פרטי העבודות והמחקרים המוצגים בכל שער, ברצוננו להציג לקוראי הכרך השני בתמציתיות את העקרונות אשר הנחו אותנו בהגדרת השערים ובבחירת החומרים הכלולים בכל אחד מהם (המעוניינים בדיון רחב יותר בעקרונות אלה מוזמנים לעיין במבוא לכרך א של הספר).

העיקרון המארגן הראשון הוא היותו של התחום אקלקטי (לקטני). מקורות הידע שלו שאובים מדיסציפלינות רבות: אין תחום דעת אחד של מושגים ותאוריות אשר מסוגל להסביר את כל ההיבטים והתופעות שעניינם ילדים ונוער במצבי סיכון, אלא יש צורך במגוון של תחומים דיסציפלינריים כדי להקיף את מלוא הידע המצוי בתחום - כמו גם כדי לממש דרכים להכשרה, להנחיה מקצועית ולמחקר הייחודי לתחום זה. הדיסציפלינות העיקריות שהעבודה עם ילדים ונוער במצבי סיכון שואבת מהן את מקורות הידע האקלקטי שלה הן פסיכולוגיה התפתחותית וחברתית, עבודה סוציאלית, סוציולוגיה, אנתרופולוגיה, חינוך (ובייחוד חינוך בלתי-פורמלי), קרימינולוגיה, משפטים וכלכלה.

ביטוי לשלב ההתפתחותי הראשוני ולמורכבות של התחום הוא העדר הגדרה מדויקת ומוסכמת על הכול בדבר מאפייניהם של בני הנוער המהווים את אוכלוסיית היעד הייחודית. הגדרות המצוקה ומצבי הסיכון רחבות מאוד (תאורטית ומעשית), ועל כן קשה לגבש הסכמה. עם זאת, קיימת מידה רבה של הסכמה בסוגיה זו בין הפעילים בשדה לבין אנשי המחקר. בהקשר הזה חשוב לציין כי אף שבספר הנוכחי אנו עורכים סקירה של התופעה ושל התפתחות ההגדרות (בעיקר בכרך הראשון), אנו מודעים לקיומה של חזרה מסוימת על ההגדרות בחלק מן הפרקים. אנו סבורים כי יש צורך בכך, וזאת על מנת להציג את מורכבותה של התופעה ואת גווינה הרבים. לפיכך אנו ממליצים לקוראי הכרך השני לעיין בפרקים הפותחים את הכרך הראשון של הספר, פרקים אשר מוצגת בהם סקירה מפורטת ועדכנית של הגדרות, תפיסות עולם ודרכי התפתחותו של התחום.

העיקרון המארגן השני הוא הזירה הייחודית שמרבית הפעילות בתחומים של קידום ילדים ובני נוער בסיכון ובמצוקה מתרחשת בה - זירת החינוך הבלתי-פורמלי. הכללים בה שונים מאלה הנהוגים בזירת החינוך הפורמלי, אם כי המגע והממשקים בין שתי הזירות הללו הולכים ומתהדקים. הקוראים בספר יכולים למצוא הד לכך באותם הפרקים אשר משלבים בין סקירת המתרחש בזירה הפורמלית לבין בחינת הממדים הבלתי-פורמליים. הממד הבלתי-פורמלי מחייב תובנות פדגוגיות אחרות מאלו המקובלות בהקשר של סוג התקשורת שבין החניך-התלמיד לבין המדריך-המורה. נוסף על כך הזירה הבלתי-פורמלית בתחום של קידום ילדים ובני נוער בסיכון מתאפיינת בפעילות התנדבותית של בני הנוער, ביצירה מכוונת של הזדמנויות שמיעודות להעצמתם, כמו גם ביצירת אווירה חינוכית המאפשרת למתבגרים "פסק זמן"

(מורטוריום) אמיתי לצורך גיבוש זהותם. מאפיינים אלה מצוינים בפרקים אחדים של הספר בהקשרים מגוונים.

עיקרון מארגן שלישי הוא השילוב בין היבטים של חינוך לבין היבטים של טיפול. דוגמה טובה לכך היא יחסי הגומלין בין המושג 'טיפול' - מושג שהשימוש בו בתחומי הפסיכולוגיה והעבודה הסוציאלית פירושו קריאה להתעמקות במצב המטופל, מחויבות רבה לדרך עבודה מוגדרת וצורך בקבלת רישיון לעסוק בתחומים אלה - לבין העשייה וההתערבות החינוכית-טיפולית בתחומי החינוך, הקידום וההעצמה של ילדים ובני נוער, התערבות שמעצם טבעה היא אקלקטית ו"מרוככת" בהשוואה לזו אשר מתקיימת בתחומים שצוינו לעיל. ההתערבות החינוכית-טיפולית אשר מאפיינת את התכניות לקידום ילדים ובני נוער במצבי סיכון ומצוקה כוללת היבטים של חינוך והתמקדות בנושא זה, אך בד בבד היא עושה שימוש בטכניקות ובהתערבויות שמקורן בשדה הטיפולי. השילוב בין חינוך לבין טיפול הוא חלק ממאפייני תחום הדעת הזה, מאפיינים שהספר שבידיכם מנסה לייצג ולתאר. אנו מקווים כי הקוראים ימצאו הד לכך בפרקים השונים שבספר.

המבוא מספק תמונה כללית של הכרך השני כולו ושל כל אחד מהשערים בו, והקוראים יכולים לעשות במידע הזה שימוש בעת תהליך הקריאה או הלמידה. רשימת המשתתפים כוללת אך ורק את המחברים שעבודותיהם מופיעות בכרך זה (בסדר אלפביתי של שמות המשפחה). על מנת להבליט את העובדה שכל אחד משני הכרכים מהווה חלק בלתי-נפרד מיצירה שלמה אחת, שמרנו על רצף המספור של השערים. לפיכך השער הפותח את הכרך שבידיכם הוא השער הרביעי, וזאת אף שהוא השער הראשון בכרך זה.

שער רביעי: בעיני המתבונן: תיאור מנקודת מבטם של מתבגרים במצבי סיכון ומצוקה

השער הזה פותח את הכרך השני בספר. מוצגים בו מאמרים המבוססים על מחקרים שבחנו סוגיות שונות ומגוונות מנקודת ראותם של בני נוער המצויים במצבי סיכון ומצוקה. את הפרק הראשון בשער זה, "פליטים בעל כורחם: מעברים, אי-שייכות, כאב ואובדן בחייהם של בוגרי השמות חוץ-ביתיות", כתבה ענת פסטה-שוברט. הוא בוחן את סוגיית המעבר לחיים עצמאיים בקרב בוגרי השמות חוץ-ביתיות, כאלה אשר רובם נעדרים עורף משפחתי, מנקודת מבטם של הבוגרים עצמם. הכותבת מציגה את ממצאי מחקרה באופן היריסטי תוך

כדי שימוש במטפורה "פליטים בעל כורחם". בפרק השני מוצג מחקר העוסק בילדים בסיכון אשר מצויים בפנימיות 'קלט חירום'. את הפרק הזה, "תרומת הקשר עם ההורים להסתגלותם של ילדים במוסדות קלט חירום", כתב יעקב ב' יבלון. המחקר המתואר בפרק בוחן כיצד הקשר עם ההורים משפיע על תפקודם של הילדים במסגרות ייחודיות כאלו.

דפוס חיפוש עזרה של בני נוער במצבי סיכון, כמו גם מוכנותם להסתייע בשירותים ובאנשי מקצוע הפועלים למענם, הם נושא חשוב ומורכב. הפרק השלישי בשער זה, "דפוס חיפוש עזרה של נוער במצבי סיכון לפי המודל 'איום על הערך העצמי'" מאת זאב קאים, מסכם מחקר מפורט העוסק בכך. תחום חשוב נוסף אשר נדון בפרק הרביעי הוא הניסיון ללמוד על אודות הערכת הכשירות החברתית של ילדים בסיכון מנקודת הראות של הילדים עצמם. כותרת הפרק היא "בעיני המתבונן: הערכת כשירות חברתית של ילדים בסיכון בעיני הילדים עצמם, צוותי בתי הספר, צוותי המועדוניות וחונכים אישיים", וכתבה אותו גילה זלכה. כמו כן בפרק זה נבדק הקשר בין נקודת הראות של בני הנוער עצמם לבין נקודות הראות של אנשי הצוות בבתי הספר שבני הנוער לומדים בהם, של אנשי הצוות במועדוניות אשר בני הנוער שוהים בהן ושל החונכים האישיים. בפרק החמישי בשער זה, "דפוס שימוש של בני נוער בסיכון בתקשורת מתווכת מחשב (CMC) לצורך תמיכה חברתית בין-אישית" מאת דוד פסיג, מתואר מחקר אשר מראה כי שימושי מחשב וממשקי תקשורת טכנולוגיים עשויים לספק תמיכה חברתית חשובה לבני נוער במצבי סיכון.

שער חמישי: דרכי התערבות בעבודה חינוכית-טיפולית עם מתבגרים במצבי סיכון ויחסי גומלין עם שותפי תפקיד

בשער הראשון של כרך א, שער העוסק לא מעט במאפייני אוכלוסיות בסיכון, צוין כי רב חלקם היחסי של בני נוער עולים (ושל בני נוער שהם בני הדור השני לעלייה) בקרב אלה הנמצאים בסיכון לנשור ממערכת החינוך או להצליח בה פחות. שני הפרקים הראשונים בשער החמישי מציגים מחקרים שעניינם נוער עולה. הפרק הראשון, "עבודה קבוצתית עם הורים יוצאי חבר העמים: מניעה של התנהגויות סיכון בקרב מתבגרים שהם בני הדור השני לעלייה" מאת ליאת יכניץ', מתאר ניסיון לעבודה קבוצתית עם הורים שהם עולים יוצאי חבר העמים. מטרת העבודה הקבוצתית הזו הייתה מניעת התנהגויות סיכון בקרב ילדיהם המתבגרים של ההורים, קרי בקרב בני הדור השני לעלייה. את

הפרק השני, "השפעת התכנית 'מורשת יהודי אתיופיה' על זהות תרבותית, עמדות תרבות והסתגלות לימודית וחברתית בקרב בני נוער יוצאי אתיופיה בחינוך הפנימייתי", כתבו בליינש יצחק-מקונן ואביגיל ינון. הוא דן בעולים מאתיופיה, אוכלוסייה אשר חווה מעבר בין-תרבותי קשה ומורכב. עניינו של המחקר המתואר בפרק זה הוא ניסיון מקורי לקדם בני נוער שעלו מאתיופיה באמצעות תכניות לימודים מיוחדות המתמקדות בתרבות המוצא. תכניות אלו נלמדות בפנימיות חינוכיות ועוסקות במורשת יהדות אתיופיה. המחקר בדק את מידת ההשפעה שיש להשתתפות בתכנית זו על תפקודם ועל תחושותיהם של בני הנוער.

פעילותם של עובדים חינוכיים-טיפוליים אמורה להיות שונה מעבודת המחנך, כמו גם מפעולתו של המטפל המקצועי. היא אמורה להיות אקלקטית ולכלול מאפיינים של שני התחומים. את **הפרק השלישי** בשער זה, "תרומתן של הגישה האקזיסטנציאליסטית ושל הגישה האינטרסובייקטיבית להגדרת ההתערבות החינוכית-טיפולית", כתבה חנה חימי. זהו מאמר עיוני אשר טוען כי השילוב בין שתי גישות תאורטיות, התאוריה האקזיסטנציאליסטית והגישה האינטרסובייקטיבית, עשוי לשמש בסיס להצגת מודל המגדיר את פעולתם של עובדים חינוכיים-טיפוליים. בנושא זה של דרכי פעולה ייחודיות לעובדים חינוכיים-טיפוליים עוסקים גם שני הפרקים הבאים. **בפרק הרביעי**, "דמיון ביצירה: שילוב דמיון מודרך בטיפול באמנות עבור בני נוער במצבי סיכון" מאת דליה מאיר, מציג שימוש במתודולוגיה ייחודית - שילוב של דמיון מודרך ואמצעים אמנותיים בטיפול אשר נועד לקדם בני נוער בסיכון. **בפרק החמישי**, "משחקי תפקידים במשפחה: צוהר להבנת מצוקתם של מתבגרים" מאת נורית לוי, מוצג שימוש במשחקי תפקידים במשפחה כאמצעי להבנת מצוקותיהם של מתבגרים הנמצאים במצבי סיכון וכבסיס לגיבוש דרכי התערבות מתאימות. את **הפרק השישי**, "שילוב הקוד הבלתי-פורמלי בסביבה טיפולית: טריאלוג - מודל להתערבות חינוכית-טיפולית עבור מתבגרים במצבי סיכון", כתבו שלי נתן ומירב סלקובסקי. פרק זה מציג את ייחודן של התערבויות חינוכיות-טיפוליות במרחב הבלתי-פורמלי, ודגם ההתערבות המתואר בו משלב בין הפדגוגיה הבלתי-פורמלית לבין גישת הסביבה הטיפולית. דגם ההתערבות הזה גובש בעקבות התנסות בעבודה עם בני נוער בסיכון במגוון זירות בלתי-פורמליות, והוא מציע דרכי התמודדות עם ההתנגדויות הרבות של בני הנוער לטיפול ועם קשייהם ליצור קשרים משמעותיים עם מבוגרים לצורך קבלת עזרה ותמיכה.

בשנים האחרונות רבים טוענים כי ככל שהתערבויות חינוכיות-טיפוליות מתחילות בגיל צעיר יותר, סיכויי השפעתן גדולים יותר. בפרק השביעי והאחרון בשער זה, "התערבויות חינוכיות בגיל הרך: סוגיות שעלו בתהליך הערכתה של תכנית לקידום התפתחות והישגים של פעוטות בסיכון" מאת אירית מירו-יפה וטליה קונסטנטין, מתואר מחקר אשר עקב אחר תכנית לקידום התפתחותם והישגיהם של פעוטות בסיכון. המחקר המתואר בפרק מחזק את הטענה שלעיל, אולם מציג גם את נקודות התורפה הנובעות מהמורכבות הכרוכה בהתערבויות חינוכיות בגיל הרך. הפרק מתמקד בשלוש סוגיות שעלו בתהליך ההערכה של תכנית מניעה להורים ולילדיהם הרכים הנמצאים בסיכון: מאפייני הצוות והתמודדותו עם תפקיד זה; הכשרה, הנחיה, תמיכה והעצמה של הצוות; וגישה מערכתית לטיפול. ממצאי ההערכה של התכנית מעידים על קשייהן של המדריכות הביתיות.

שער שישי: סוגיות בהכשרה, בזהות ובתפקוד של העובדים בשדה החינוכי-טיפולי

שער זה החותם את הספר עוסק בעובדים אשר מתמחים בחינוך ובטיפול באוכלוסיות של נוער בסיכון - זהותם המקצועית, דרכי הכשרתם ותפקודם, השפעת תהליכי הכשרה על התפתחות זהותם המקצועית ויחסיהם עם אנשי מקצוע אחרים בשדה. הפרק הראשון, "סוגיית ההכשרה לתפקיד של עובדים חינוכיים-טיפוליים" מאת עמנואל גרופר ושלמה רומי, עוסק בהכשרת העובדים בשדה החינוכי-טיפולי ובקשר בין סוגיית הזהות המקצועית לבין תכניות ההכשרה. על מנת לבטא את קולם של אנשי השדה כונסה באוניברסיטת בר-אילן קבוצה מצומצמת ואיכותית אשר כללה אנשי מקצוע ומומחים מהאקדמיה, כמו גם נציגי שירותים למיניהם המפעילים תכניות הכשרה לעובדים עם בני נוער בסיכון. עיקרי הרב-שיח הזה מופיעים בפרק השני שכותרתו "רב-שיח בין מומחים ונציגי שירותים המפעילים תכניות הכשרה לעובדים עם בני נוער בסיכון"; מנחי הרב-שיח היו עמנואל גרופר, שלמה רומי ומירב סלקובסקי. זהותם המקצועית של עובדי נוער אשר פועלים בקרב נוער בסיכון נדונה בהרחבה בכמה פרקים בשער זה. הפרק השלישי שמוקדש לסוגיה זו, "זהות מקצועית של עובדים חינוכיים-טיפוליים", נכתב בידי מירב סלקובסקי. הפרק דן בפיתוח זהות מקצועית ייחודית של עובדים חינוכיים-טיפוליים תוך כדי בחינה

של הרכיב החינוכי ושל הרכיב הטיפולי בזהות המקצועית שלהם. נוסף על כך מוצגות בו סוגיות מרכזיות הכרוכות בדיון זה.

כיוון שחלק לא מבוטל מבני הנוער הנמצאים במצבי סיכון משתייך לאוכלוסיות עולים למיניהן, יש לברר אם גיוס עובדים חינוכיים-טיפוליים המשתייכים לקבוצה האתנית-תרבותית של בני הנוער ומכירים את תרבותם תורם לעבודה בתחום. כמו כן כדאי לדעת אם וכיצד הזהות האתנית-תרבותית שלהם משפיעה על תפיסת התפקיד. סוגיות אלו נבחנות בפרק הרביעי שכתבה שמחה גתהון, "הקשר בין זהות אתנית-תרבותית לבין אופן תפיסת התפקיד בקרב עובדים עם נוער במצבי סיכון". הפרק החמישי בשער זה, "תפיסת המסוגלות העצמית ותחושת הסיפוק המקצועי בקרב עובדי קידום נוער" מאת רויטל סלע-שויביץ, עוסק בפן אחר של סוגיית הזהות המקצועית והתפקוד של עובדי קידום נוער. ממצאי המחקר, שהם הבסיס לפרק זה, מחדדים את הבנת הקשרים הקיימים בין העמדות המקצועיות ואיכות היחסים בתוך הארגון לבין תפיסת המסוגלות של העובדים המטפלים בנוער במצבי סיכון.

בני נוער לא מעטים במגזר הערבי חווים מצבי משבר ומצוקה. בפרק השישי שכתבו אברהים מחאג'נה וסאמי מחאג'נה, "תגובות קוגניטיביות והתנהגותיות של מורים ערבים לתלמידים במצוקה ובמשבר", מנותחות תגובותיהם של מורים בבתי ספר ערביים למצבם של בני נוער בסיכון והשפעתן על התהליכים שבני הנוער חווים.

את אוסף המאמרים שבשער זה חותם הפרק השביעי שכתבו אביטל קאי-צדוק, מרים גולן וטלי מאור, "נערות כמנטוריות - בין הוויה לבין עיסוק: זהות, תפקיד ומעגלי תרומה". פרק זה עוסק בשיטת התערבות מקורית המנסה להפוך נערות אשר הן עצמן חוו קשיים וסיכונים, ליועצות ומדריכות (מנטוריות). הודות לכך הרווח הוא כפול: התערבותיהן של הנערות מסייעות מאוד לאוכלוסייה הנעזרת בהן, וגם הן עצמן נתרמות במידה רבה כחלק מתהליך גיבוש זהותן.